

FATABUREN 1988

NORDISKA MUSEET

K L Ä D E R

Kläder

NORDISKA MUSEETS
OCH SKANSENS ÅRSBOK
FATABUREN 1988

FATABUREN 1988

ISBN 91-7108-292-1

ISSN 0348-971-X

© Nordiska museet och respektive författare.

Redaktör Ingrid Bergman.

Redaktionssekreterare Berit Nordin.

Omslagsbild: Annonc för fritidsskåder från Camp-Ahla. NK-katalog, 1930.

Baksidesbild: Dockklänning från Chardon & Lagache, Paris, 1850-tal.

Nordiska museet. Foto Eva Aspelin o. Birgit Brånvall.

Bildmaterialet tillhör Nordiska museet om ej annat anges.

Summaries translated into English by Skans Victoria Airey.

Grafisk form Bo Berndal, omslag Magdalena Günther, BIGG.

Risbergs Tryckeri AB, Uddevalla 1988.

Dockor i modets tjänst

Ingrid Roos Björklund
fil.kand. och inten-
dent vid Nordiska
museets avdelning för
textil och dräkt.

Kombinationen dockor och mode har inte bara handlat om barns lekdockor och deras kläder. Dockor har också i hög grad fungerat som förmedlare av modekläder för vuxna.

Redan under medeltiden fanns s.k. modedockor uppkädda i de mest fashionabla dräkter. De tidigaste man känner till skapades vid det franska hovet, som mycket tidigt var ledande i modesammanhang. De skickades i början ut till andra europeiska hov av hög dignitet. Idén var framgångsrik och dockorna kom att bli mäkta populära. Naturligtvis berodde det också på de få kommunikationsmöjligheter som då fanns. Modedockan var en nyhetsförmedlare i sitt slag. Hon hade en självklar plats som modesprida ända tills de första modejournalerna med färgbilder i utkom under 1700-talets senare del.

Idén att utsända modedockor började som en exklusivitet mellan de engelska och franska furs-tehoven på 1300-talets slut och kom så småningom att utökas till en hantverksindustri av relativt stort format.

I början handlade det om modeinformation mellan de mest exklusiva hoven i Europa. Dockorna gjordes då på beställning. Redan på 1400-talet lär det ha ägt rum försäljning av färdiga dockor med utsökta dräkter i speciella bodar i Paris.

Ett par århundraden senare skickades dockor ut på regelbundna turer och modenyheterna kom så småningom att spridas allt vidare i de högre samhällsklasserna.

Det sägs att modedockorna var så efterlängtrade och erkända att de kunde forcera alla hinder. I krigs- och orostider behövde de inte vänta på sina resor. De släpptes fram överallt – en del hade till och med eget pass.

I vår egen tid sörjer TV och dagstidningar för det snabbaste sättet att ge information även i modesammanhang. Modedockans roll som kringresande nyhetsförmedlare är inte längre aktuell. Däremot har skyldockan axlat hennes mantel i den bemärkelsen att på en figur visa själva uppbyggandet av dräkten.

Docka från 1500-talets slut. Hennes dräkt, som består av tre lager kjolar, liv samt lösärmar, ger en bra bild av dräktskicket vid den här tiden. Kanske var hon en modedocka avsedd att informera om sin tids modedräkt. Livrustkammaren.

Kända modedockor

De äldsta modedockor som man känner till är från 1397. De skickades från Frankrike till den engelska drottningen för att visa det nya mode som introducerats vid det franska hovet i samband med giftermålet mellan Frankrikes kung Charles VI och Isabella av Bayern.

Dockorna hade tillverkats av kungens hovskräddare Robert de Varennes och bör ha varit i vuxenstorlek. I hovets bevarade räkenskaper talas nämligen om dockor, som var utrustade med kläder till den engelska drottningen och att hon både kunde titta på och prova kreationerna.

Under hela 1400-talet skickades liknande dockor ut över Frankrikes gränser för att ange stilen åt de europeiska hovens eleganta damer. Inga medel skyddes för att kosta på dockorna. Den spanska drottningen Isabella, som var mycket modemedveten och aldrig lär ha uppträtt två gånger i samma dräkt i officiella sammanhang, fick 1497 en docka av den franska drottningen. Dockan hade då kläts om en gång, eftersom den första utstyrseln inte ansågs tillräckligt elegant för Isabella.

Att modedockorna var populära gåvor råder det inget tvivel om. När grevinnan av Bayern 1571 nedkom med en dotter ville hennes väninna, grevinnan av Lorraine, sända den lilla prinsessan en gåva som också skulle tillfredsställa den nyblivna modern.

Hon valde då en docka, vackert klädd efter det senaste parismodet. Den nyblivna modern blev så förtjust att hon genast lät beställa fler sådana dockor.

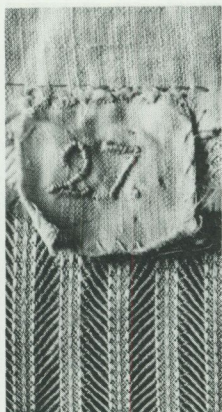
På svensk mark

I Livrustkammaren finns en docka som eventuellt kan ha tjänstgjort som modedocka. Dockan har av Anna-Maja Nylén daterats till 1500-talets sista decennier av klädedräkt och frisyr att döma. Den lär ha tillhört en av Karl IX:s döttrar.

På Riksarkivet finns ett brev som är skrivet till fru Karin Ulfsdotter som var hovdam hos Karl IX:s drottning, Kristina av Holstein-Gottorp och ansvarig för dennas garderob. Brevet är skrivet av Lady Northampton, som i sin tur var syster till Karin Ulfsdotter och även hon hovdam – men hos den engelska drottningen. Brevet handlar om att hon låtit sända sin tjänare till London för att beställa en docka efter det ”bästa sättet som där finns och är brukligt”. Brevet är daterat 1604 och något senare än den ovan omtalade dockan. Sverige hade goda kontakter med England vid den här tiden och med dessa två systrar vid respektive hov har säkert många nyheter och idéer om det engelska modet kommit till Sverige. Om den ovannämnda dockan skulle vara en modedocka har inte kunnat fastställas, men hon är nog så intressant att studera med sin utförliga dräkt från 1500-talets slut.

Dockan Julie har 20 klänningar, en från varje år mellan 1819 och 1839. De är märkta med årtal. Här kan man tydligt följa modets växlingar år från år. Julie bär på denna bild en klänning från 1827.

Detalj av klänningens insida med årtalsmarkering.

Pappersdocka från 1920-talet. Även pappers- eller klippdockor kan agera som modespridare. Här kanske det snarare rör sig om ett stort modeintresse. Dockan är ritad av en privatperson och hennes kläder är mycket moderna.

I "reklamens" tjänst

Under 1600-talet expanderade Frankrike som modets huvudland. Paris var spindeln i nätet och hit riktades noblessens nyfikna blickar för att snappa upp nya förändringar. Tillverkningen av modedockor tenderade att bli en statsangelägenhet. De var utmärkta verktyg i reklamens tjänst. De skulle sprida ryktet om de franska kunskaperna inom en

expanderande mode- och textilindustri. Så skedde också genom att de ständigt visade nya utsökta kreaturer av fransk tillverkning.

Dockorna tillverkades främst på rue St Honoré, då den stora skraddargatan i Paris. De var gjorda av trä, i halv vuxenstorlek och kallades för pandoror. Pandora var ett väsen i den grekiska mytologien och betyder den som begåvats av gudarna med alla kvinnliga fullkomligheter. Namnet var helt i linje med tidens nyklassiska strömningar inom konst- och kulturliv.

Dockorna skickades ut parvis, de kallades Stora och Lilla Pandora och bar aftontoilett respektive negligé eller morgondräkt. Allt förstås efter senaste mode. Regelbundna sändningar gick varje säsong till London, Wien och flera andra huvudstäder. På Marcusplatsen i Venedig ordnades återkommande utställning av franska dockor i samband med andra festligheter.

Den franska författarinnan Mlle de Scudéry (1607–1701), som var sin tids kändis, höll litterär salong i Paris. Dit gick alla som ville frotera sig med berömda kulturpersonligheter. Här kunde man ta del av vad som var à la mode inte bara i klädväg. Mademoiselle brukade ha två Pandoror uppställda i sin salong, vilket visar på modets betydelse vid denna tid.

Export över haven

Under 1700-talet, när franskt mode verkligen stod i blickpunk-

tän, fortsatte modedockorna sitt segertåg. Men Paris hade fått konkurrens av London som också flitigt skickade ut dockor. Det var framförallt genom de Londontillverkade dockorna som det europeiska modet nådde till andra sidan Atlanten. Den 2 juli 1733 kunde man läsa i New England Weekly Journal att en docka just anlänt med ett fartyg från London och kunde beses hos en modist på Summer Street i Boston. Man kunde också få hem dockan till beskådande men det kostade därefter. Inte bara den nordamerikanska kontinenten utan också sydamerika och kolonierna österut såsom Indien etc. fick försändelser med modedockor. Trots att färglagda mode-

journaler alltsedan 1700-talets slut fanns att tillgå hade även den välutrustade modedockan en uppgift att fylla. Intresset för henne höll i sig ända in på 1900-talets första årtionden. Ett försök att återskapa modedockans roll gjordes efter kriget 1945, då Théâtre de la Mode gästade Stockholm med dockor klädda hos de mest namnkunniga modeskaparna i Paris.

Skyldockor

Från historiska modedockor till vår tids skyldockor är inte steget långt. Funktionen är ju i stort sett densamma, nämligen den att visa hur kläderna skall bäras på kroppen och att sälja ett nytt mode. Dagens dockor visar

Här har den på 1940-talet kända filmstjärnan Greer Garson fått stå modell.

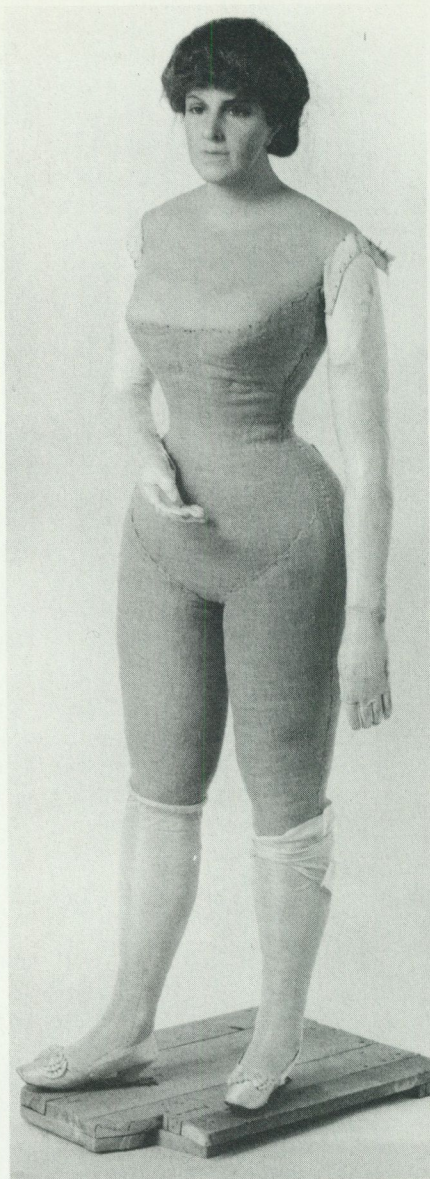
Théâtre de la Mode, en utställning med dockor uppklädda hos de ledande parisiska modeskaparna, gästade Stockholm och Nordiska museet i oktober 1945. Själva dockorna var tillverkade av ståltråd med huvuden av gips och mätte en höjd av 65 cm.

De första skyltdockorna uppträdde i Paris under 1880-talet. De var mycket verklighetstroga och hade äkta hår och t.o.m. ibland äkta tänder! Nordiska museets äldsta docka kommer från Augusta Lundins modeateljé vid Brunkebergstorg i Stockholm och ställdes ut, iförd galaklänning, på Stockholmsutställningen 1897. (Se s. 86.)

hur mycket kavajärmen skall kavlas upp eller hur nonchalant schalen kan draperas, precis som gårdagens docka talade om hur capen skulle bäras och frisyren kmmas.

Skyldockans historia är inte fullt så lång som föregångaren modedockans. De första skyltdockorna började användas i Paris butiksfönster på 1880-talet. Då menar man dockor som så verklighetstroget som möjligt avbildar människor. De tillverkades av vax och det vet ju alla som någon gång besökt ett vaxkabinett hur förvillande lika människor dessa figurer är. De hade frisyren av äkta hår och till och med ibland äkta tänder. Det sägs att fattigt folk kunde sälja sina tänder till skyltdockstillverkare.

I Nordiska museets samlingar finns en tung och otymplig skyltdocka från 1897, som använts i Augusta Lundins modeateljé i Stockholm. Den har stoppad kropp, huvud, byst samt armar av vax. Armarna, som bär långa vita glacéhandskar, är fastspikade vid axeln. Nästan ett sekel senare är skyltdockorna gjorda av glasfibermaterial, väger bara omkring 10–15 kg. Tillverkningen av dem sker till stor del i USA, England, Italien, Schweiz och Danmark. Ofta används fotomodeller eller kända filmskådespelare som förebilder. Dockorna gjuts då efter deras mått och former. Det finns t.ex. dockor som liknar Marilyn Monroe och Jacqueline Kennedy-Onassis.

Svensk tillverkning

I Sverige tillverkas skyltdockor hos ett familjeägt företag som heter Carens. Det är det enda i landet. Här har man tillverkat dock-

or sedan 1920-talet. Då såg dock-orna litet annorlunda ut än idag, men en äldre gammaldags look är återigen populär och man nyttillverkar därför dockor från 1930- och 40-talen.

Även skyltdockornas hållning och ansiktsuttryck är en spegling av rådande mode. 20-talets plattbröstade kvinnoideal kan ju spåras bland skyltdockorna precis som 40-talets med markerad byst och raka axlar. 1950-talets dockor hade plutmun, mycket smal midja och toppig byst som en kopia av tidens bystdrottningar. In-tresset för tonåringarna som målgrupp gjorde också att skyltdock-orna fick ett yngre utseende.

Under 1980-talet har nya typer av skyltdockor visat sig på marknaden. Det finns helt vita dockor med utslätade anletsdrag och även totalt genomskinliga. Tack vare teknikens utveckling kan man också framställa flexibla dockor, som kan arrangeras i olika poser.

Gemensam nämnare

Tidigare var det dräkten som formade sin bärares kropp. Det skedde med hjälp av insydda

stålfjädrar och polstringar, som skraddarkonsten skickligt utnyttjade. I dagens mode, som är mer följsamt och mjukare mot kroppen, krävs en aktiv insats av bäraren om hela modesilhuetten ska följas upp. Hållning och rörelse är delar av denna, vilket också flertalet skyltdockor av idag visar. Trots olikheterna i utseende mellan dessa systrar – modedockor och skyltdockor – i modets tjänst, har de dock en gemensam nämnare: Funktionen att föra fram och visa upp det allra senaste på modets front.

Som förmedlare av modet, ändrar också skyltdockorna sitt utseende i takt med detta. Butiker och varuhus, som vill hänga med gör täta omskyltningar med varierande "look" på dockorna. Foto Lilian Nylander, NK:s dekorationsavd. 1988.